

FENYVESI CSABA

Büntetőeljárás-jogi és kriminalisztikai alapgondolatok a felismerésre bemutatásról – Finkey Ferenc nyomán

Fundamental Concepts of Criminal Procedure and Criminalistics with regard to Identity Parade After Finkey Ferenc

Abstract: Domestic and international research reveal the following fact: sometimes there are false identity parades behind justizmord cases. So, there is a crucial meaning of the legally and criminalistically correct implementation of the proofing act. In the light of this, the study examines its types, delimitation from confrontation, criteria, and tactical requirements.

Keywords: criminal procedure, identity parade, French mirror, justizmord (miscarriage of justice), interrogation/ interview, criminal tactics, confrontation, knowledge of perpetrator

Összefoglaló: Az eddigi hazai és külföldi kutatások azt mutatják, hogy a justizmordok (téves ítéletek) mögött gyakran hibás felismerésre bemutatások húzódnak meg. Így nagy jelentősége van a bizonyítási cselekmény jogszerű és kriminalisztikailag is helyes végrehajtásának. Ennek tükrében vizsgálja a tanulmány az intézmény lényegi ismérveit, fajtáit, elhatárolását a szembesítéstől, alkalmazásának taktikai követelményeit.

Kulcsszavak: büntetőeljárás, felismerésre bemutatás, francia tükör, justizmord, kihallgatás, krimináltaktika, szembesítés, tettestudomás

A 150 éve született Ünnepelet tanult, majd oktatott büntetőjogot és büntető eljárásjogot Sárospatakon, Kolozsváron, katedrát kapott Pozsonyban, később Szegeden. Aktívan segédkezett Trianon után az Erzsébet Egyetem Pécsre költöztetésében. Hatatos támogatása nélkül magam, tisztelgő tanulmány írója sem lehetnék jelen a Pécsi Tudományegyetemen. Már ezen tény is megadja az alapot arra, hogy példaértékű tanári személyiségére és sokoldalú, magas szintű jogtudósi és jogalkalmazói munkásságára méltón emlékezzünk – éppen egy kolozsvári konferencián.

1. A felismerésre bemutatás büntetőeljárás-jogi gyökerei, elhatárolása a szembesítéstől

Foglalkozott-e egyáltalán Finkey Ferenc a felismerésre bemutatással? Létezett-e a kettős arculatú (büntetőeljárás-jogi-kriminalisztikai) intézmény az ő korában?

Mindkét kérdésre igennel válaszolhatunk, és ezt már tudjuk az 1896. évi XXXIII. tc. nyomán készült 1899-es büntetőeljárás-jogi tankönyvből.¹ Annak ellenére, hogy a bizonyítási cselekmény akkor még külön nevesítéssel nem bírt. (Lásd erről a Bp. 213. §-át a nyomozási és 310. §-át a bírósági alkalmazásáról.) A kihallgatáson belül, még szűkebben a tanúk vallomásánál – összhangban a Bp.-vel – emeli ki, hogy:

„Ha a tanú vallomásával valamely személy vagy tárgy azonossága állapítandó meg, a tanú ezek leírására szólítandó fel, a személy vagy tárgy csak azután mutatandó meg neki. Ezt nevezik tág értelemben vett szembesítésnek (recognitio) s ennek egyaránt helye van a fő és az előkészítő eljárásban.

Szoros értelemben vett szembesítésnek (confrontatio) t. i. a terheltnek a tanúkkal vagy a tanúknak egymással egyszerre való kihallgatásának rendszerint csak a főtárgyaláson van helye.”²

Már Finkey Ferenc is tudta, hogy a felismerésre bemutatás igen közel áll a szembesítéshez, mintegy „ikertestvérnek” is tekinthető. Olyannyira, hogy az angolszász országokban a „confrontatio” kifejezés alatt a felismerésre bemutatást értik napjainkban is. Még a német irodalomban alkalmazott „Gegenüberstellung” kifejezés szintén jelenti a felismerésre bemutatást, az azonosításos szembesítést is.³ Megkülönböztetésül a „Gegenvernehmung” is használatos a szembesítés kontinentális értelmében, a „kihallgatásos” vagy „ellentmondásos” szembesítésre, szemben a „kiválasztó” (angolszász „line up” vagy „identity parade” felsorakoztató) felismerésre bemutatással. Engelhardt tanulmányában a „Wahlkonfrontation” és „Zwischenkonfrontation”, vagyis a választó és ütköztető (egymás közötti) plasztikus kifejezések jelennek meg.⁴

Az erős hasonlóság mellett ki kell emelnünk a két intézmény közötti lényegi különbségeket. Nevezetesen, hogy ugyan mindkettőben szembeállítás van, azonban gyakorta a felismerő védelme érdekében már csak francia (egyirányúan átlátható, „detektív”) tükrön

¹ FINKEY Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*, Politzer Zsigmond Kiadása, Budapest, 1899. Uo., 224.

³ A felismerésre bemutatásról külön német monográfia is született, nevezetesen: ODENTHAL Hans Jörg: *Die Gegenüberstellung im Strafverfahren*, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar 1992.

⁴ ENGELHARDT L.: *Kleiner Mitteilungen. Archiv für Kriminologie*, Berlin, 1939, 140–143.

keresztül történik a felismertetés. Céljukban és taktikájukban is eltérések vannak, hiszen itt a személyazonosság⁵ és nem a vallomáellenőrzés áll a középpontban.⁶

A felismertetés lehet titkos (rejtett, leplezett) is, a szembesítés sohasem. Az csak nyílt lehet, akár a nyomozási, akár a tárgyalási szakaszban. Fogalmilag kizárt a titkos formális szembesítés.

A felismerő vonakodása, ellenállása esetén is végrehajtható, kikényszeríthető (legrosszabb esetben fénykép, videofelvétel segítségével) a felismertetés, míg a szembesítést nem lehet, illetve nem szabad a szembesülő akarata ellenére végrehajtani.

A felismerésnél a múltban rögzült személyképet, emlékképet kell összehasonlítani a felismerő elé táruló valós személyekkel, míg a szembesítésnél fel kell idézni az emlékképet, azokat aktivizálni (reprodukálni) és közvetíteni is kell.

Mindig több személyt mutatunk be a felismerőnek, szembesítésnél pedig mindig csak egy személy ül vele szemben. Az előbbit többes vagy választásos, az utóbbit egyéni konfrontációnak is nevezhetjük.

Ha a felismerésre bemutatásnál hibázik a felismerő, végzetes következményei lehetnek, szinte korrigálhatatlan az eljárás során. A tapasztalatok és kutatások szerint a későbbiekben erőteljesen ragaszkodnak a felismerők a hibás döntésükhöz, ami sok esetben justizmordhoz, jogi halálhoz, téves ítélethez vezet(ett).⁷ Az első felismerést (és ebbe beleértendő az előzetes fényképfelmutatás is) követő minden további megismételt felismerés híján van minden bizonyítási értéknek.⁸ Ezzel szemben a szembesítésnél ilyen eredményű, ilyen súlyú hiba, tévedés nem fordulhat elő, amivel nem azt állítom, hogy nem lehet káros, tévútra vivő hatása egy esetlegesen téves, hazug vallomásnak. Ám a bizonyító erő jóval kisebb.

⁵ Már a Theresiana 35. § 1.; 7. pontja megfogalmazta: a személyfelismerés célja „a gyanúsított személyére vonatkozó bizonyosság” meghatározása volt, ha kétség merült fel a gyanúsított kilétét illetően”.

⁶ „A szembesítés a bíróságnak 'asszisztáló', 'kontroll' tényeket szolgáltat, segíti megalapozni a döntést, hogy a szembesített személyek közül kinek van igaza.” Ld. KRAPAC DAVOR: *Kazneno procesno pravo. Prva knjiga: institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2006.; PAVISIC BERISLAV: *Uvod u kriminalistiku*, Zagreb, 2002.

⁷ Nagy valószínűséggel ez – a hibalehetőségek miatti fokozottabb érzékenység – a magyarázata annak, hogy a felismerésre bemutatásról jóval gazdagabb a (köztük a monografikus) szakirodalom (akár német, akár angol nyelven), mint a szembesítésről. Odenthal ki is emeli monográfiája bevezetőjében: „A gyanúsítottnak a téves azonosítása a szemtanú által szembesítéssel vagy fényképre felismeréssel az egyik fő oka a büntetőeljárásban hozott téves ítéleteknek. Seelig megállapítását, miszerint az ismertté vált jogi tévedések nagy száma a téves felismerésen alapul, Peters vizsgálatai a büntetőjog hibaforrásairól is igazolják. Ráadásul a megismételt eljárás által korrigált hibás ítéletek száma sem becsülhető túl nagyra, mert egy tévedésen alapuló rossz azonosítást utólag alig lehet új tények és bizonyítékok segítségével megdönteni. Sok újra felvett eljárásban az ártatlan elítéltet csak a tettesi rábizonyítással mentették fel. Angliában ezen hibaforrások miatti nyugtalanság eredményezte a Lord Devlin vezette bizottság bevetését, ami a szembesítések eljárási gyakorlatát vizsgálta, és arra az eredményre jutott, hogy az angol büntetőeljárásban a fő hibaforrás a tanúk általi helytelen azonosítása a tettesnek.” Ld. ODENTHAL: *i. m.*, 19.

⁸ Ezen anomáliáról részletesen értekezett KATONA Géza: *Még egyszer Magda János bűnügyéről*, Belügyi Szemle, 1986/8, 96–104.

A felismerésre bemutatás jóval nagyobb, alaposabb előkészületeket kíván, mint a szembesítés,⁹ továbbá megismételhetetlen is. Ezen felül gyakran helyhez, szituációhoz kötődő, ami nem követelmény a szembesítésnél. Sőt kifejezetten hátrányos lehet, ha nem az erre a célra alkalmas, erre kialakított kihallgatóhelyiségben történik. (Például bv.-intézetben, kórházban.)

A felismerésnél fontos, hogy a felismerendő személy(ek) eredeti, bűncselekmény kori állapotának megfelelően jelenjen(ek) meg, vegyen(ek) részt az eljárásban, mert minden változás, változtatás (haj-, szakáll-, bajuszviselet stb.) megnehezíti, néha ellehetetleníti a cselekményt. A szembesítésnél ilyen követelmény nincs, a személy fizikai, külső változása nem befolyásolja a szemkontaktust.

Az is fontos elvi tétel, hogy nem helyettesíthetők egymással, azaz nem lehet szembesítés keretében felismerést tartani, és felismerés keretében nem lehet szembesítést tartani.

Időrendiségük is jelzi a különbséget, mert tilos szembesítés után felismerésre bemutatást tartani, ám felismerésbe bemutatás után engedett a szembesítés alkalmazása.¹⁰

A felismerésre bemutatásnál előfordulhat spontán forma is. A leggyakoribb eset, amikor körözési kép alapján ismernek fel keresett elkövetőket az utcai forgatagban a járókelők, ám már olyan is előfordult, hogy bírósági vagy rendőrségi folyosón véletlenül arra haladó személyben ismertek fel korábbi tettetést. Spontán szembesítésről, tudatosság nélküli szemébe mondásról nemigen beszélhetünk.

A felismerési eljárás hangtalan, nincs kölcsönös párbeszéd, vita, személyes konfliktus, a szembesítés pedig „hangos”, kimondó. Ez még akkor is igaz, amikor süketnéma személyt szembesítünk jeltolmács segítségével, akkor ugyanis a tolmács a szembesülő „hangja”. Néma szembesítés nem létezik. Felismertetésen pedig legfeljebb a felismerő nyilatkozata – jegyzőkönyv számára tett kijelentése – jelenik meg hangként, ám nem a felismerendők körében, nem azok előtt, nem azokkal konfrontálódva. (Vak felismerő és felismertett személy lehet, mivel létezik hangfelismerés is. A szembesítésnél korábban úgy véltem, hogy vak személy nem vehet részt, valódi szemébe mondás és nézés híján a pszichológiai alap is kiesik,¹¹ azonban új felfogásom szerint, mivel a szuggesztív alap itt

⁹ Ami nem azt jelenti, hogy a szembesítés megszervezése, egyáltalán a kettős személyű szituáció fizikai megteremtése már önmagában ne jelentene nehézséget, szervezést. Erre utal például Ulmann György *A fogva tartottak kihallgatásának bonyodalmairól* című tanulmányában, amelyben példaként említi: „A BRFK vizsgálati osztálya egyik ügyében pusztán 10 percnyi szembesítés céljából az ügy előadója 7 óra 10 percet talpalt, amíg a bűnügyi helyettes által aláírt átiraton 'összegyűjtötte' a terhelt kikéréséhez szükséges 11 db aláírást”. Ld. ULMANN György: *A fogva tartottak kihallgatásának bonyodalmairól*, Rendészeti Szemle, 1992/1, 72.

¹⁰ Előfordult a gyakorlatban, hogy egy kisvárosban, simaszkbán elkövetett zálogházi rablással meggyanúsított terhelt védője megbízást adott egy magánnyomozónak a mentő körülmények felkutatása érdekében. A magánnyomozó – miután megtudta, hogy a hatóság nem végzett és nem is végez, a simaszki takaró szerepére hivatkozással, sem felismerésre bemutatást, sem szembesítést – elvitte a terheltet a zálogház tulajdonosához, a sértetthez, aki korábban találkozott a valódi elkövetővel. A sértett mindjárt ismerősként üdvözölte az odakisértet. Mint kiderült, régóta ismerik egymást, és sem a terhelt testalkata, sem a hangja, sem a mozgása nem egyezett meg a rablóéval. Ld. VARGA Bálint: *Magán-detektívek*, Agave, Budapest, 2005, 216–217.

¹¹ Ld. FENYVESI Csaba: *Szembesítés. Szemtől szemben a bűnügyekben*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2008.

is meglehet, hiszen a hangja alapján ismeri a szemben ülőt, akarathajlító, „rányomakodó” hatása lehet a konfrontációnak ebben a szokatlan esetben is.)

A szembesítésnél mindig van előzetesen két ellentmondó vallomás, a felismerésnek ez nem előfeltétele. Lehet, hogy csak egy tanúvallomásunk van, és most keressük a lehetséges terhelteket, aki majd nyilatkozhat utólag, ha szükség van rá, illetve ha vallani kíván.

2. A felismerésre bemutatás lényegi ismérvei napjainkban

A felismerésre bemutatás lényeges ismérveit a 2017. évi XC. tv., a Be. 210. és 213. §-ai foglalják össze:

(1) A bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság felismerésre bemutatást rendel el és tart, ha az személy vagy tárgy felismerése céljából szükséges. A terheltek vagy a tanúnak felismerésre legalább három személyt vagy tárgyat kell bemutatni. A terheltek vagy a tanúnak – ha más lehetőség nem áll rendelkezésre – felismerésre személy vagy tárgy kép-, hang vagy kép- és hangfelvételen is bemutatható.

(2) A felismerésre bemutatás előtt azt, akitől a felismerés várható, részletesen ki kell hallgatni arról, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat milyen körülmények között észlelte, milyen kapcsolata van vele, milyen ismertetőjegyeiről tud.

(3) Személyek bemutatása esetén az ügytől független és a felismerést végző által nem ismert, továbbá a kérdéses személlyel a felismerést végző által megjelölt fő ismertetőjegyekben megegyező tulajdonságú – így különösen vele azonos nemű, hasonló korú, testalkatú, bőrszínű, ápoltságú és öltözetű – személyeket kell a kérdéses személlyel egy csoportba állítani. Tárgyak bemutatása esetén a kérdéses tárgyat hasonló tárgyak között kell elhelyezni. A kérdéses személynek vagy tárgynak a csoporton belüli elhelyezkedése a többitől jelentősen nem térhet el, és nem lehet feltűnő.

(4) A bemutatást több felismerő személy esetében is külön-külön, egymás távollétében kell végezni.

(5) Ha a tanú védelme szükségessé teszi, a felismerésre bemutatást úgy kell végezni, hogy a felismerésre bemutatott a tanút ne ismerhesse fel, illetve ne észlelhesse. Ha a tanú személyes adatainak zárt kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál is gondoskodni kell.

213. § (1) A bizonyítási kísérletre és a felismerésre bemutatásra a szemle szabályait értelemszerűen alkalmazni kell.

(2) A bíróság és az ügyészség a szemle, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás lefolytatásához a nyomozó hatóságot is igénybe veheti.

(3) A terhelteket, a tanút, a sértett és más személyt – így különösen, aki a szemle tárgya felett rendelkezik, vagy azt birtokolja – a szemlének, a bizonyítási kísérletnek és a felismerésre bemutatásnak köteles magát alávetni, a birtokában lévő tárgyat a szemle, a bizonyítási kísérlet, illetve a felismerésre bemutatás céljából köteles rendelkezésre bocsátani. E kötelezettségek teljesítésére a terhelteket kényszeríthető, a sértett, a tanú és más személy kényszeríthető, illetve rendbírsággal sújtható.

(4) A szemlérről, a bizonyítási kísérletről és a felismerésre bemutatásról – lehetőség szerint – kép- és hangfelvételt kell készíteni.

Ez a törvényi szabályozás nem hagy kétséget az iránt, hogy

- a) a felismerésre bemutatás (már) önálló nyomozási cselekmény, amely önmagában is bizonyítási eszközt (még pontosabban bizonyítási módot) képez;
- b) a felismertetést befolyásmentesen kell végrehajtani;
- c) a felismerésre bemutatás nagyon közel áll a leggyakoribb nyomozási cselekmény, a kihallgatás intézményéhez, mert (most is) szükségszerűen kelléke a terhelt vagy tanú előzetes kihallgatása arról, hogy miről ismerné fel a kérdéses személyt vagy tárgyat; illetőleg a személy vagy tárgy kiválasztása vagy ki nem választása után is indokolt lehet a tanú vagy a terhelt (leggyakrabban folytatólagos) kihallgatása;
- d) végül arról is ki kell hallgatni előzetesen a tanút (leggyakrabban a sértettet), hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat milyen körülmények között észlelte.

Sajnos a Be. külön nem mondja ki azt, hogy lehetőleg az eredeti észlelési körülmények között szükséges megtartani a felismertetést. *De lege ferenda* javaslatként emelem ki, hogy azt is célszerű lenne rögzíteni a törvényi megfogalmazásban, hogy a felismertetést végzőnek kötelessége felhívni a felismerő figyelmét: nem biztos, hogy az elkövető a felismerendő személyek között van. Ugyanez tárgyak felismertetése esetében is alkalmazandó figyelmeztetés.

Megjegyzem, hogy a kutatások szerint a megfigyelő tanúk általában kétféleképpen rögzíthetik emlékezetükben az eseményeket: analitikus vagy szintetikus módon. Előbbinél egyes ismérvek alapján áll össze a kép, verbálisan is meg tudja fogalmazni, hogy mit, milyen embert, tárgyat látott. Utóbbinál pedig egy általános érzékelésről beszélhetünk, nem tudja elemezni, leírni az ismérveket, ám látásuk esetén azonosítja, felismeri a személyt, tárgyat stb. Ezt a különbséget számításba kell venni az előzetes kihallgatásnál, illetve a felismertetés végrehajtásánál.¹²

Mindezek alapján a felismertetés lényege: a terhelt vagy a tanú kihallgatásának olyan válfaja, amelynek keretében sajátos követelmények mellett személy- vagy tárgy-kiválasztás történik. Mind a személy, mind a tárgy fogalmát tágan kell értelmezni. A személyhez tartozik pl. a holttest is, illetőleg tárgynak tekinthetők az adathordozók, pl. fényképek, filmek, digitális, elektronikus felvételek.

3. A felismerésre bemutatás főbb fajtái

- a) személy felismertetése (arc-test, járás-mozgás alapján);
- b) hang alapján személyfelismertetés;

Az 1932-es Lindbergh bébi – a 20 hónapos ifjabb Charles Augustus Lindbergh – elrablása és megölése ügyében egy személyes hangazonosítás alapján ítélték halálra és végezték ki 1936-ban Bruno Richard Hauptmann. Akinek egymondatos hangját

¹² Lásd erről részletesebben WALL M. Patrick: *Eye-Witness Identification in Criminal Cases*, Charles C. Thomas Publisher, Springfield, Illinois, USA, 1965.

29 hónappal a hallás után azonosította Id. Ch. A. Lindbergh, aki egyébként ezt az egy tetetői mondatot is – „Hé, doktor! Ide! Ide!” – kb. 80 méterről érzékelte. Felettébb agyalyos ez utólag, különösen napjainkban (90 évvel az eset után), amikor egyértelmű a szakemberek álláspontja, hogy egyetlen (technikai) módszer sem ad teljes bizonyosságot a hang, beszéd azonosítására.

- c) holttest felismertetése (mindig csak egyet mutat a hatóság);
- d) tárgy, irat felismertetése (pl. elkövetés eszköze, eltulajdonított vagyontárgyak, dokumentumok);
- e) állat, növény vagy jármű felismertetése (pl. ellopott híres versenyló, kedvenc kutya, macska, illetve az elkövetéshez használt gépkocsi);
- f) adathordozók (fénykép-, video-, kamerafelvétel stb.) alapján történő felismertetés;
- g) ritkán, de előfordulhat íz, tapintás, hő és szag felismerése, legfőképp személyhez kötődően;
- h) helyhez, szituációhoz kötődő felismertetés (helyszínen végrehajtandók);
- i) helyszínhez, szituációhoz nem kötődő (végrehajtható a hatóságok épületeiben is).

Vannak törekvések új felismerési metódusok alkalmazására is, ezek közé tartozik az ún. ökológiai felismerésre bemutatás. Lényege szerint abban különbözik a hagyományos eljárástól, hogy a tanút – többé-kevésbé véletlenszerűen – a természetes környezetben tartózkodó terhelt mellett vezetik végig. Ilyenkor megkéri az azonosítandó célszemélyt, hogy egy olyan helyen tartózkodjon, ahol több ember van jelen, pl. egy áruházban, forgalmas utcán. Ott a tanút azzal a szándékkal kísérik, hogy próbálja felismerni, kiválasztani az általa korábban látott tettest. Azt, hogy az összehasonlításra szolgáló személyeket nem célzottan választják, általában kiegyenlíti a jelenlévők nagy száma és változatossága. Ám lehetséges az is, hogy a járókelőket célzottan, összehasonlításra kijelölt személyekkel „gazdagítja” a hatóság. Ennek a módszernek az az előnye, hogy fesztelenebb, oldottabb, mint a klasszikus felismerésre bemutatás, minimálisra csökken a veszélye, hogy a célszemély – belső feszültsége, vagy az összehasonlításra kijelölt („vatta”) személyek önkéntelenül is rá irányuló figyelme miatt – kitűnjön a csoportból.¹³

4. A felismerésre bemutatás jelentősége

A felismerésre bemutatás több célt szolgálhat, és ennek megfelelően az eredménye is sokrétű lehet:

- a) többé-kevésbé minden felismertetés alkalmas a kihallgatott személy szavahihe-tőségének ellenőrzésére (vakpróbával például kiszűrhető a fontoskodó, valójában nem felismerő tanú);

¹³ LEVI M. AVRAHAM: *An analysis of multiple choices in MSL lineups, and a comparison with simultaneous and sequential ones*, Psychology, Crime & Law, 2006/12 (3), 273–285.; LINDSAY R. C. L., WELLS GARY L.: *Improving eyewitness identification from lineups: Simultaneous versus sequential lineup presentation*, Journal Applied Psychology, 1985/70 (3), 556–564.; MALPASS S. ROY: *A policy evaluation of simultaneous and sequential lineups*, Psychology Public Policy and Law, 2006/12 (4), 394–418.; SCHÄFER ANDREAS: *Sequenzielle Video-Gegenüberstellungen*, Kriminalistik, 2001/12, 797–798.

- b) a felismerésre bemutatás új bizonyítékot eredményezhet, így különösen tárgyak kiválasztása esetén (más szavakkal: az addigi vallomásban meglévő csoportmeghatározást lényegében egyedi azonosítássá teszi);
- c) negatív eredménye is fontos támpontot jelenthet, illetőleg bizonyos szempontból mentő bizonyítékot is;
- d) általában alkalmas a nyomozási verziók ellenőrzésére és további verziók felállítására;
- e) kiemelkedő jelentősége, súlya (veszélye) lehet, mert téves felismerés esetén torz irányba (akár justizmordba is) fordulhat az egész nyomozás, eljárás.¹⁴

5. Felkészülés a felismertetésre

a) Mindenelőtt az ügy adatainak gondos tanulmányozása alapján kell megvizsgálni és eldönteni azt a kérdést, hogy szükség van-e felismertetésre, és hogy annak melyik válfaját kell előkészíteni. (Így pl. szituációhoz kötődöt vagy szituációhoz nem kötődöt, eredeti objektumok vagy adathordozók felhasználásával.)

b) Igen fontos része a felismerésre felkészülésnek a tanú (sértett), illetőleg gyanúsított előzetes kihallgatása, és ennek során különösen az észlelés körülményeinek (időpont, évszak, távolság, időtartam, egyéb mozgások és tevékenységek, érzelmi hatások stb.), továbbá a felismerés ismérveinek, támpontjainak (korábról ismeri-e, van-e kapcsolata a személlyel, milyen sajátosságai vannak a személynek vagy tárgynak, miről ismerné fel őket stb.) feltérképezése.¹⁵ Az előzetes kihallgatás során tisztázni kell azt is, hogy van-e a kihallgatott részéről a felismertetésre együttműködési készség, illetőleg ennek van-e akadálya, van-e kizáró körülmény, ami alapvetően megkérdőjelezné a bizonyítékként felhasználását (ne legyen kizárt bizonyíték).

c) A terhelt minden további nélkül megtagadhatja mind a vallomástételt (előzetes kihallgatást), mind pedig a felismeréshez szükséges aktív tevékenységet (beszéd, kiabálás, járás, futás stb.), a személykiválasztós passzív jelenléte viszont nem. (Az együttműködés hiánya taktikai nehézségeket okozhat.) Ezzel szemben a tanú (sértett) – ha nincs tanúzási akadály – nemcsak vallomásra, hanem aktív magatartásra is köteles. Célszerű a tanú védelme vagy egyszerűen a kímélete és a konfliktusmentes végrehajtás érdekében úgy megszervezni a cselekményt, hogy a felismerendő személyek ne lássák a tanút, pl. francia tükrön át (egyirányú) megtekintéssel.

d) A felismertetésre felkészülés igen fontos része a befolyásmentesség biztosítása, nevezetesen, hogy a kérdéses személlyel vagy tárggyal az általános ismérvekben, tulajdonságokban megegyező, nagyon hasonló, és csak a különös tulajdonságokban eltérő személyek/tárgyak kellő számban álljanak rendelkezésre, és pedig legkevesebb

¹⁴ Lásd erről részletesebben WÓJCIKIEWICZ József: *Forensics and Justice*, Dom Organizatora, Torun, 2009.

¹⁵ Lásd erről részletesen ANTI Csaba László (szerk.): *A személyleírás*, Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió Kft., Budapest, 2017.

három, legfeljebb öt személy, illetve objektum közül választhasson a tanú (sértett) vagy a terhelt.

A hatósági befolyásolás kivédésére felvetek egy gyakorlatban is megvalósítható módot: az ügyet ismerő kriminalisták helyett az ügygel eddig nem foglalkozott, ügynevezett „vak” végrehajtókat vetnek be. Itt olyan rendőrségi alkalmazottakról van szó, akik nem ismerik az adott ügyben a (potenciális) gyanúsított személyét, vagyis nem tudják még tudatalattijukban sem, hogy kire irányul a verzió. Magát a sorfalat a gyanúsítottat és az ügyet ismerő kriminalisták állítják össze. Ám szerepük itt egyelőre megáll, kilépnek a processzusból. Átveszi az ügybefolyástól mentes alkalmazott, akinek közölnie is kell ezt a tényt a felismerővel. Mármost hogy ő csak a felismertetést végzi és az ügyet nem ismeri, csakúgy nem a résztvevőket. Mindezek után lefolytatja – mégpedig kimérten, távolságtartóan, befolyásmentesen, mivel nem is tudja, nem is sejt, kire-mire-miért kellene befolyást fókuszálni – a felismerésre bemutatást a taktikai-technikai ajánlásoknak megfelelően szervezve, rögzítve, majd a jegyzőkönyvet, „az eredményt” átadja a kriminalistáknak. Mivel nincs adata az előzményekről, így nem nehéz teljesíteni a „beugrónak” azt az ajánlást sem, hogy a felismerőknek sem árulhat el semmit, sem megerősítést, sem gyengítést, sem szóban, sem mozdulattal vagy bármiféle metakommunikációval.

e) Kivételesen a holttestet vagy tetovált, sebes, műtéti heges testrészt önmagában kell bemutatni. Sajnos ez növeli azt a veszélyt, hogy a felismerő fájdalomában, ijedtségében, felindultságában felületesen azonosítja a holttestet, nem lévén valódi választás elé állítva. Ugyancsak veszéllyel jár az is, ha az általános jegyekben van lényeges eltérés a választási objektumok között. (Például négy szőke közé egyetlen/sötét/ barna személyt sikerül beszervezni a felismertetésre vagy négy szőrzet nélküli mellé egyetlen bajuszt.)

f) A felismertetés lefolytatásának további személyi és tárgyi feltételeit is körültekintően, tervszerűen kell biztosítani. (Pl. esetleges hatósági tanúk, tanú ügyvédje, védő, érdekeltek jelenléte, célhelyiség alkalmazása, technikai rögzítési lehetőségek.)

6. A felismertetés taktikai követelményei

a) Mind személy-, mind tárgykiválasztás esetén alapvető követelmény, hogy befolyásmentes „választék” álljon rendelkezésre, megfelelő (de ne túlzó) számban (3-5), és az általános ismérvekben ne legyen lényeges, feltűnő eltérés.

A 80-as években több bírósági fórumot megjárta, felmentéssel végződött Szolnok megyei M. János-ügyben (kisgyermek meggyilkolása) pl. a két iskolás lány tanú felismertetésekor az öt felvontatott, felismerendő személy közül csak a terheltnek volt sapkája és pajesza, amelyekre a tanúk előzőleg hivatkoztak. Az is kizárta a tisztességes bizonyítékszerzést, hogy az előzetes adatgyűjtés során a nyomozók egyedül M. János fényképét mutatták meg a potenciális tanúknak, majd végeztették el velük a felismertetést. Ráadásul még a konkrét kiválasztás előtt a folyosón bilincsen vezetve is látták a terheltet.

b) Az eredetivel lehetőleg azonos észlelési körülmények megteremtése nagyon fontos követelmény a felismertetésnél, ha az szituációhoz kötött. Pl. ha a helyszínen vagy menekülés közben látták a tettet. A lehetőleg azonos észlelési körülmények biztosítása nemcsak azt igényli, hogy az előzetes kihallgatás során ezeket részletesen vizsgálni kell,

hanem azt is, hogy a tanú észlelőképességét (érzékszervi vagy egyéb fogyatékoságait) is ellenőrizni szükséges. Mindkét szempontból nagyon hasznosnak bizonyulhat a konkrét észlelhetőség – az adott körülmények között az adott észlelőképességű személy (tanú) részéről meglévő észlelhetőség – pl. bizonyítási kísérlettel történő vizsgálata.

Az M. János-ügyben az egyik eltérő vallomásokat tevő felismerő tanúval csak utólag végeztek bizonyítási kísérletet, amelyen bebizonyosodott, hogy az általa elmondott körülmények, látásviszonyok között nem láthatta a terhelt arcát, még a nemét sem lehetett felismerni bizonyosan.

c) Tárgykiválasztás esetén kifejezetten előnyös lehet az, hogy a kérdéses tárgyat a felismerő már régóta és alaposan ismeri, pl. a sértett a pénztárcáját, óráját, láncát, a gépjárművezető az autóját. Ugyanez a helyzet holttest felismertetése esetén.

d) Az ismeretlen holttest felismerését elősegítheti az előzetesen elvégzett ún. holttest-toalett, amely a megsérült, hiányos testeket, testrészeket elfogadható, felismerhető állapotba hozza, egészsíti ki speciális tömítőanyagokkal. Ennek modern és magas szintű változata az arcrekonstrukció, amely felismerésre bemutatással kombinálható a személyazonosítás érdekében.

e) A felismerést végzőnek törekednie kell a minél kevesebb kommunikációra a bemutatás alatt, az instrukcióinak pedig rövideknek, érthetőeknek és pontosaknak kell lenniük.

f) További taktikai jelentősége lehet annak, hogy a felismerő tanú milyen módon fejezi ki azt, hogy a több személy közül kiben ismerte fel azt, akit a bűncselekménnyel kapcsolatban észlelt. Rámutat-e, kimondja-e nyíltan, határozottan, bizonyosan, sőt ismételtén, avagy ellenkezőleg, bizonytalan, határozatlan.

g) Katona Géza a várhatóan bizonytalan vagy aggályos személyfelismerés esetén az ugyanazon személy más csoportosítása alapján történő ismétlést nem tartja jó módszernek, hanem az ún. vakpróbát ajánlja. Vakpróba esetén a felismerésre bemutatás első menetében a csoportba be sem állítják a (potenciális) gyanúsítottat, csak minden gyanú fölött álló egyéneket, és így kéri fel azonosításra a tanút.¹⁶

h) Fontos taktikai ajánlás, hogy a felismertetést a lehető legrövidebb időn belül el kell végezni, mert az idő múlásával csökken az eredményességi valószínűség, a felismerő tanúk elbizonytalanodnak, illetve az elkövetők változnak.

Egy Németországban végzett felmérés szerint az azonossági kártya (személyi igazolvány) fényképe alapján 1 éves felvétel alapján már csak a tanúk 52%-a, 2 éves felvétel alapján 25%-uk, 3 éves felvétel alapján pedig 13%-uk, 4 éves felvétel esetén mindössze 7%-uk ismerte fel ugyanazt a személyt.

i) A sorban álló személyek közül egyik se legyen a felismerő (leggyakrabban a sértett) ismerőse.

j) A felismertetés eredményeinek jegyzőkönyvi rögzítésénél a büntetőeljárás-jogi alaki és tartalmi kellékeken túlmenően alapvető jelentősége van annak, hogy a fent vázolt taktikai követelmények teljesítését hitelesen tükrözze, továbbá a felismertetésen részt vevők kérdéseit, észrevételeit is tartalmazza, személykiválasztás esetén pedig azt

¹⁶ Lásd erről részletesebben KATONA Géza: *Valós vagy valótlan?*, KJK, Budapest 1990, 143–169.

a körülményt is, hogy a felismert személy saját maga választotta ki a helyét (ismételten is) a többi személy között.

k) A színhely lerajzolására a felismertetésnél ritkán van szükség. Inkább tárgyakkal kapcsolatban indokolt a felismerendő tárgyat a felismerő előzetes kihallgatása során lerajzoltatni, ha szavakkal nemigen tudja leírni a tárgy általános és különös ismérveit.

l) Különösen akkor, ha (részben) funkcionális tulajdonságok alapján (pl. járás, beszéd, hang) történik a személykiválasztás, célszerű a fényképezésnél sokkal modernebb technikai eszközöket (pl. videót, digitális kamerát) alkalmazni.

A pozitív ajánlások után felsorolom, melyek azok a téves módusok, gyakorlati hibák, amelyeket nem szabad elkövetnie a felismerést végző kriminalistáknak (negatív ajánlások):

a) a felismerő tanúnak előzetesen már bemutatták a „felismerendő” (később a sorban álló egyik) személy egyedüli fényképét; *(pl. M. János, illetve a 2002-es móri fegyveres bankrablással gyanúsított K. Ede ügyében is előfordult két tanúnál, később a tanúk már a látott kép alapján választottak);*

b) a felismerésre bemutatás előtt a végrehajtás helyén (pl. rendőrségi folyosón, udvaron, autóban) már előzetesen látja a felismerő tanú a később a sorban szereplő személyt *(M. János esetében éppen bilincsből);*

c) a potenciális terhelt (vagy már terhelt) kitűnik, lényegesen eltér a sor többi tagjától öltözetében, hajviseletben, hajszínből, magasságban, szőrzetben (szakáll, bajusz stb.), korban, testalkatban *(M. János esetében egyedül ő volt papucsban, a többiek utcai cipőben, mivel az épületen belülről, a rendőrségi fogdából hozták a felismertetés helyére);*

d) a szituációhoz kötődő felismerésre bemutatást nem azonos észlelési körülmények között hajtják végre *(M. János esetében nem volt meg a kellő távolság és fényviszony, amikor később így hajtották végre, kiderült, hogy nem is láthatták a tanúk olyan távolságból, nemhogy az arcát, még a nemét, korát sem);*

e) több felismerő tanú esetén nem különítették el őket egymástól a felismertetés előtt és közben;

f) nincs elég számú személy (vagy tárgy) a kiválasztásnál *(az elhíresült, justizmordos Dreyfus-perben egyedül a századost mutatták meg a tanúknak);*

g) fénykép felismerésre bemutatása esetén csak az azonosítandó személyről mutatnak be képet (nem mutatnak többet);

h) vagy túlságosan nagyméretű fényképet, vagy kiugróan eltérőt a többihez képest mutatnak róla;

i) vagy a nyomozói verzióhoz igazodó személy fényképét lassabban, hosszabban mutatják;

j) a felismerésre kiválasztott csoport tagjai lényegesen különböznek egymástól ismertetőjegyeikben (túl vegyes a „kép”, magasság, testalkat, kor stb. szerint);

k) szuggesztíót, befolyásolást, helytelen instrukciókat alkalmaz a hatóság tagja a felismerő tanú irányába, sugallja a szerinte kiválasztandó (verziós) személyt (durvább módon: megerősítő, dicsérő megjegyzést tesz);

l) helytelen, hiányos, hibás, téves jegyzőkönyvi, illetve videós, kamerás rögzítés a lefolytatásról, a felismerők nyilatkozatairól;

m) elmarad a felismerő tanú hatósági figyelmeztetése, hogy nem feltétlenül kell a kérdéses személyek (tárgyak, hangok) közül választania, és hogy az elkövető (hangja) nem biztos, hogy jelen van, hogy köztük van;

n) indokolatlanul késedelmes végrehajtása a nyomozási cselekménynek (elhalványulnak a tanúk emlékképei);

o) bizonytalan kiválasztást eredményesnek, határozott felismerésnek (egyezőségnek) értékelnek a jegyzőkönyvben;¹⁷

p) százalékban határozzák meg a hasonlóságot a jegyzőkönyvben (pl. "80%-ban ismerte fel a tanú az elkövetőt"). Álláspontom szerint vagy van azonosítás, vagy nincs, értelmetlen, egyúttal veszélyes is hasonlóságról, hasonlósági százalékokról beszélni.

7. A felismertetés értékelése

a) Mindenekelőtt azt kell behatóan értékelni, mérlegelni, hogy a felismerésre bemutatás lefolytatása megfelelt-e az eljárási szabályoknak és az alapvető taktikai követelményeknek, ideértve mindezeknek kellő rögzítését, ellenőrizhetőségét is. Ha lényeges eljárásjogi, taktikai hibája, hiányossága van a felismertetésnek, akkor annak nem lehet az ügyben komoly bizonyító erejű jelentőséget tulajdonítani.

b) A tanúkat során gyakran szükséges a lakosság széles köreiben az elkövetőként szóba jöhető személyek fényképeit bemutatni. (Mindig többet kell mutatni!) Ugyanígy szükségessé válhat a bűnüldöző szerveknél fenntartott fényképanyilvántartások (albumok) átnézetése a kihallgatott tanúval (sértettel). Ilyen esetekben tehát „rövid úton”, alakszerűségek nélkül mehet végbe személyfelismerés, amelynek azután gyakran nem is marad nyoma (nem rögzítik). Találón nevezhető informális felismertetésnek.

c) A felismertetés alkalmas lehet verziók, bizonyítékok ellenőrzésére. Alátámaszthatja azon sajátosan élményszerű részletek – ún. tettes- vagy tanútudomások – jelentőségét is, amellyel csak az rendelkezhet, aki valóban tettese vagy tanúja volt a bizonyítandó bűncselekmény elkövetésének.

d) Más kérdés, hogy a törvényi és taktikai követelményeknek megfelelő, meggyőző felismerés nemritkán közvetlen bizonyíték jelentőségű lesz, minthogy önmagában is annyira felerősíti és kiegészíti az eredeti tanúvallomást, hogy annak alapján a bűncselekmény megtörténte és az elkövető kiléte is bizonyítottá válik. A felismertetés eredménytelensége azonban távolról sem jelent közvetlen (mentő) bizonyítékot. Más kérdés, hogy viszonylag gyakran az eredményes felismertetés is csak közvetett bizonyíték, minthogy a tanú csak a helyszín közelében, csak a bűnelkövetés előtti napon észlelte a felismert személyt.

¹⁷ Lásd részletesebben FENYVESI Csaba: *A felismerésre bemutatás és a digitális adatok jelentősége egy szeméremértő bűncselekmény tükrében*, Belügyi Szemle, 2016/9, 119–129.

8. Zárógondolatként

Finkey Ferenchez hasonlóan magam is csak reménykedni tudok abban, hogy a fenti büntetőeljárás-jogi és kriminalisztikai szabályokat, ajánlásokat megfogadva és betartva tevékenykedő, szakmailag felkészült jogalkalmazók nem követnek el olyan végzetes hibát, ami téves felismerésekhez, végső soron pedig igazságszolgáltatási justizmordhoz vezet.

Irodalomjegyzék

1. ANTI Csaba László (szerk.): *A személyleírás*, Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió Kft., Budapest, 2017.
2. ENGELHARDT L.: *Kleiner Mitteilungen. Archiv für Kriminologie*, Berlin, 1939.
3. FENYVESI Csaba: *A felismerésre bemutatás és a digitális adatok jelentősége egy szeméremértő bűncselekmény tükrében*, Belügyi Szemle, 2016/9.
4. FENYVESI Csaba: *Szembesítés. Szemtől szemben a bűnügyekben*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2008.
5. FINKEY Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*, Politzer Zsigmond Kiadása, Budapest, 1899.
6. KATONA Géza: *Még egyszer Magda János bűnügyéről*, Belügyi Szemle, 1986/8.
7. KATONA Géza: *Valós vagy valótlan?*, KJK, Budapest, 1990.
8. KRAPAC DAVOR: *Kazneno procesno pravo. Prva knjiga: institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2006.
9. LEVI M. Avraham: *An analysis of multiple choices in MSL lineups, and a comparison with simultaneous and sequential ones*, Psychology, Crime & Law, 2006/12 (3).
10. LINDSAY R. C. L., WELLS Gary L.: *Improving eyewitness identification from lineups: Simultaneous versus sequential lineup presentation*, Journal Applied Psychology, 1985/70 (3).
11. MALPASS S. Roy: *A policy evaluation of simultaneous and sequential lineups*, Psychology Public Policy and Law, 2006/12 (4).
12. ODENTHAL Hans Jörg: *Die Gegenüberstellung im Strafverfahren*, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar, 1992.
13. PAVISIC Berislav: *Uvod u kriminalistiku*, Zagreb, 2002.
14. SCHÄFER Andreas: *Sequenzielle Video-Gegenüberstellungen*, Kriminalistik, 2001/12.
15. ULMANN György: *A fogva tartottak kihallgatásának bonyodalmairól*, Rendészeti Szemle, 1992/1.
16. VARGA Bálint: *Magándetektívek*, Agave, Budapest, 2005.
17. WALL M. Patrick: *Eye-Witness Identification in Criminal Cases*, Charles C. Thomas Publisher, Springfield, Illinois, USA, 1965.
18. WÓJCIKIEWICZ Jozef: *Forensics and Justice*, Dom Organizatora, Torun, 2009.